

amilyenben Szigeti Lajos Sándor könyvében részük volt. A József Attila-motívumot jellemző fejtegetéseim nem azzal a szándékkal íródtak, mintha ezzel a magam részéről a motívum-kérdést egyszer s mindenkorra lezárnak tekinteném. Sőt, némi szándé-

kos egyoldalúsággal fogalmaztam meg álláspontomat, és szívesen venném, ha más kutató is elmondaná véleményét erről, a méltatott motívumelemző könyvben fölvetett rendkívül érdekes problémakörrel.

Tverdota György

CSÜRÖS MIKLÓS: POKOLJÁRÁS ÉS BOHÓCTRÉFA

(Tanulmány Kálnoky Lászlóról) Magvető Kk. Bp. 1988. 259 l.

Kálnoky László a harmadik nemzedék egyik kiemelkedő költője volt, aki ugyan társainál lényegesen később, a vidéki magány akadályaival és szemérmes, visszahúzódó természetével vívódva kezdte pályáját, de társai buzdítása és jótékony elismerése azzal kecsegtette, hogy hamarosan a legelsőik közé juthat. Ebben betegség akadályozta, ugyanakkor azonban e kór préselte ki belőle a korszak egyik nagy, azóta is minden antológiában szereplő költeményét, a közismert *Szanatóriumi elégiát*. 1945 után, amikor igazán kibontakozhatott volna, neki sem jutott külön sors, mint nemzedéktársainak: ugyanúgy marginális ember lett, mint a többiek, s hozzájuk hasonlóan leginkább íróasztalfőkéjének dolgozott, illetve a műfordítás gályapadján töltött esztendőket, bár nem tanulságok, nem haszon nélkül, irodalmunk igazi nyereségére. Látszólag egyenesvonalú pályára állt rá azokban az években, amikor az irodalom egésze szabadabb lélegzethez jutott, s jöllehet hivatalos elismerésben vajmi kevés része volt, abban a virtuális értékrendben, mely nem ordokban méri a tehetséget, a legelsőik közé tartozott. S ekkor jött az igazi meglepetés: az öregedő költő, aki meglehetősen indulatos ember volt, erkölcsi tisztaságára, érintetlenségére igencsak kényes, játszi kedéllyel, a hagyományos formákat lazítva és megtagadva kitalált magának egy lírai Esti Kornélt, akit Homálynoky Szaniszlónak nevezett, s aki mintha valamelyik Krúdy-regényből lépett volna ki, egy hibernált lény módjára, érintetlenül őrizve emlékezetében a múltat, amelyet hajlandó volt megbocsájtani, de nem felejtette el, mert tudta, hogy tanulságai, sebei és örömei egyéniségének és szemléletének elválaszthatatlan részei lettek. Kicsit nosz-

talgikusan, olykor meglepő kedélyességgel lépegetett Kálnoky verseiben Homálynoky Szaniszló, azt a derűt és megbocsájtást példázva, melyet életre keltőjének is megadott utolsó esztendeiben a sors, s amely képesé tette, hogy a sötét és keserű szatfrák mellett, a szenvedést és a véget életre hívó költemények társaságában szelíden és nosztalgikusan mondja el véleményét a század emberének fájdalmas és tragikus ballépéséről.

Nem teljes Kálnoky László portréja, ha az arckép vonásait csak költészete alapján igyekszünk megrajzolni és értelmezni, hiszen egyike volt nemzedéke legtermékenyebb műfordítóinak, akinek fordítástörténeti szerepéről és jelentőségéről a kérdés oly avatott szakértői írtak teljes elismeréssel, mint Rába György és Vas István. Korszakokat és műfajokat tár elének az idegen költészetekben kalandozva, s mindezt tragikus pátosszal, lázadó alázattal, a hűségnek és azonosulásnak olyan erőnyeivel, melyeket csak egy sokat szenvedett ember birtokol. A műfordításban kivívott tekintélye, szerepe akár maga is külön könyv témája lehetne.

A félbemaradottságnak, az Európától való elszakadásnak az a tragikus érzése, mely újra meg újra felmerül irodalmunk újbabkori történetében, s amelyet csak erősíthettek a mesterségesen emelt korlátok, melyek időről-időre szomorú valósággá tettek a kiszakítotttság sejtelmét, e nemzedék íróiban úgy oldódott fel s kereste a kiegyenlítődsé lehetőségét, hogy alkalmanként egy virtuális szellemi Európát álmodtak maguk köré, melyet fordításaik révén tehettek valósággá, s ugyanakkor éberén és következetesen vetették fel újra meg újra az emberi létnek azokat az alapkérdéseit, me-

lyek megfogalmazása és tehetségünk szerint való megválaszolása híján nem születet igazán maradandó költészet. Ezt a folyamatot tárta föl és követte nyomon korábbi írásaiban is Csűrös Miklós s innen egészen természetes módon vezethetett útja Kálnoky Lászlóhoz, aki nemzedéke igazán tehetséges tagjaihoz hasonlóan azt tekintette a sorskérdésnek, hogyan erősíthetjük a szellemi Európához fűző kötelékeinket.

Csűrös Miklós vállalkozása nem előzmények nélkül való. Kálnoky Lászlóról nemzedékének legkiválóbb tagjai, a többi között Csorba Győző, Rónay György, Vas István és Weöres Sándor írtak elemző értékeléseket, s kialakította róla a maga képét a következő generációk jónéhány kitűnősége is, Rába György, Lengyel Balázs, Szabó Ede, Lator László, Domokos Mátyás, Kenyeres Zoltán és Pomogáts Béla. Alföldy Jenő tollából monográfia is készült Kálnoky Lászlóról 1977-ben, majd ugyanő kötetbe foglalta a költőről szóló újabb és értő tanulmányait is. Csűrös Miklós vállalkozásának e nem megvetendő előzmények után is fontos szerepe van. A pálya egészét fogja ugyanis át, a kezdetektől a végig, kitekinthet a költő szerencsére mind gazdagabb utóéletére, s meggyőződésünk szerint nagy segítséget ad a következő generációk számára értelmezéssé e nagyszabású költészetet.

A szerző kissé szűkre szabja vállalkozásának határait, amior „tanulmány”-nak nevezi művét. Valójában a portrémonográfia eszközeivel él, teljes pályaképet ad, melynek lényege minden fejezetben a művek átvilágítása, a költői ihlet menetének és változásának pontos, hiteles térképrajza. Az életrajzot és a történeti analízist akkor és oly mértékig közli, amikor és amilyen mértékben szükséges a versek megértéséhez, a háttérüket alkotó lélektani mozzanatok megvilágításához. Nem verstípusokat és motívumokat tekint át — természetesen ilyesfajta vizsgálódásnak is létjoga lehetne —, hanem legjobb tudása szerint periódusokra bontja az életművet. Vannak részletek, amikor a belső analízis és a periodizáció által választott szempontjai szimultán érvényesülnek: például abban a fejezetben, amelyben 1939 és 1956 között tekint át Kálnoky László líráját. Az első pillanatban talán meglepődünk e két időpont kijelölé-

sekor, hiszen az irodalomtudományi közmegegyezés itt olyan történelmi dátumokat tar számon, melyeket általában irodalmi határvonalaknak is tekintünk. Csűrös fejtegetései, a versek és törekvések analízise azonban teljes mértékben meggyőznek az általa választott megoldás helyes és pontos voltáról.

Már a disszertáció alcíme is nyilvánvalóvá teszi, hogy Kálnoky László költészetét vizsgálva a szerző két alaptípust különít el, a pokoljárót és a bohócot. Századunkban nagyon is jellemzőnek mondhatjuk e kettősséget, jogos tehát Csűrös Miklós ilyen előfeltevése, már csak azért is, mert Kálnoky versvilága és sorsa megerősíti azt. Az elemzések során azonban nem különül el élesen egymástól e két típus, a kétfajta adottság inkább egymás hatását erősíti, s olyan folytonosan jelen lévő jellemző kettősséget kölcsönöz e lírának, mely nemzedéke többi tagjától is megkülönbözteti, magyarul: olyan egyéni hang birtokába juttatja, mely egyéniséggé, igazán jelentékeny lírikussá avatja. Annál izgalmasabb feladat megfigyelni a sokszor alig észrevehető átmeneteket, finom belső váltásokat, s ezek erőterében kibontani a mű esztétikumát.

Erénye és értéke Csűrös Miklós értekezésének, hogy választott hőse alakulásának, fejlődésének megfelelően gyakran tekint ki a világirodalomra, amelyben költőnknek ha rokonai nem is, de fegyvertársai, ösztönzői bizonyára vannak. Csűrös alkatához amúgy is közel áll az az aprólékos filológiai tevékenység, melynek révén analógiákat fedezhet fel, mikrofilológiai tényeket hitelesíthet, s mozaikokból végül kialakíthatja a hitelesnek érzett képet. Ez a módszer azért is pozitívuma a műnek, mert manapság mintha nem volna becsülete és tisztelete a tényeknek, annál inkább a preconcepcióknak, s egyfajta értelmetlen elfogultságnak, mely pedig Kálnoky László személyiségétől és irodalomfelfogásától is oly távol állt.

Tudvalévő: kortárs vagy majdnem kortárs íróról írni paradox vállalkozás. Választott hősünknek módja van adatainkat korrigálni, megmutatni tévedéseinket, kiigazítani ismereteink felületességeit. Csűrös Miklósnak osztályrészéül juthatott ez az öröm: magával Kálnokyval is gyakran konzultálhatott, része lehetett abban a tanulságban, hogy meghallgathatta az író

csípős analíziseit, melyekkel mai irodalmi állapotunkat méltatta, egyszóval hitelesítő műhelybarátságban lehetett vele. Ugyanakkor van ennek a közelségnek egy negatívuma is: a monográfus értékítéletét olykor elfelhőzi a közelség, a monumentalitás sejtelve, a tisztelet és megértés. Ez utóbbi két tulajdonságot Csűrös Miklós nem fojtja el magában, s ez olykor jótékony többletet ad fejtegetései hitelének. Máskor azonban eufemisztikusan foglalkozik e pálya lankásabb részleteivel is, melyek épp a magaslati pontokkal összehasonlítva nem adnak olyan megragadó élményt. (E vonatkozásban a hetvenes évek tárgyalását kicsit túlságosan is tömörnek vélem.) Kiváló *A nyolcvanas évek költője* című rész, mely pontos, érzékeltes összefoglalását adja Kálnoky László nagy változásának, s azt hitelesen és meggyőzően állítja bele irodalmunk folyamatába is. Kálnoky László sohasem erőltette saját meggyőződését monográfusára vagy kritikusra s nem sértődött meg, ha annak netán eltért véleménye és értékítélete az övétől. (Kicsit keserű tapasztalatom, hogy vannak igazán neves írók, akik arra is hajlamosak, hogy a róluk írt könyv megjelenését megakadályozzák, ha az véleményük szerint nem méltatja eléggé művészi újszerűségüket. Kálnoky nem ilyen író volt, inkább nyitott s mindig készséges a nála fiatalabbak iránt.) Ezt a segítő függetlenséget Csűrös Miklós teljes mértékben a maga és műve javára kamatoztatta: a költőről rajzolt képe mindenestől a saját meggyőződését sugallja, tényanyagát azonban a személyes közlések hitelesítik. Ennek bizonyítására hadd hivatkozzam arra a részletre, melyben a Homálynoky Szaniszló névválasztást magyarázza, visszautalva Arany *Bolond Istók*-jának első énekére: „Árnyéket napfény, — tréfa üz *homályt*”. Azt is jól és pontosan világítja meg a szerző, hogy itt nem egyszerűen tréfáról van szó, hanem sokkal többről, komolyabb költői vállalkozásról: Kálnoky az ironikusan értelmezett díszletek, a szilárd epikai kere-

tek között a lineáris idő felbontására tett kísérletet, s közben szembenézett a modern líra egyik alapvető kérdésével: vajon egyműiek, egyjelentésűek-e a szavak, alkalmasak-e még arra, hogy megértő kapcsolatot alakítsanak ki beszélő és hallgató között? A kérdésre a választ a ciklus jótékony, és izgalmas többértelműsége rejti, melyet Csűrös Miklós érzékelhető azonosulással fejt meg s tesz elhíhetővé. Az olvasó az ő hiteles kalauzolásával döbbenhet rá, hogy vígjátéki keretek között ugyan, de elégikus alapézésű sorokat olvas, képeket lát, emlékeket idézhet újra, s közben olykor tragikus felhangokat is hallhat.

Csűrös Miklós könyve sok új, fontos mozzanatot tartalmaz, nemcsak az író életműve és belső fejlődése vizsgálatának vonatkozásában, hanem annak a kapcsolatrendszernek feltárásában is, mely irodalmunkat a világirodalomhoz fűzi, s amelynek révén felelős európaiságunkat nemcsak megőrizhetjük, hanem fejleszthetjük is. Jó, ha e folyamatban, melynek szükségességére napjaink eseményei fokozottan figyelmeztetnek, olyan útmutatók is segítenek, mint Kálnoky László volt. Öröm, hogy a róla szóló könyv szerzője is méltónak bizonyul tárgyához alaposágával, erkölcsi emelkedettségével és komolyságával. Csűrös Miklós fejtegetéseiben harmonikusan olvad egybe a „tudományosság” és a történetiség elve. Hosszú ideig folyt ádáz harc abban a kérdésben, vajon szakítania kell-e az irodalomtörténeti elemzésnek a történetiség elvével, vagy múló divathullám termékeinek tekintsük-e az irodalomtudományi iskolák jótékony és szemlélettágító felismeréseit. Csűrös Miklós könyvében nyoma sincs belső vitáknak: harmonikusan oldja fel az antinomiákat, szintézist teremt, melyet immár az emlékek világába is átlépett Homálynoky Szaniszló ugyancsak megbérelt, egyetértő mosollyal szemlélné. S talán ez szavatolja leginkább műve értékét.

Rónay László